

Резюме. В статті розглядаються проблеми вивчення особистісної ідентичності студентів, психологічні зміни в процесах розвитку особистості в умовах трансформаційних змін в суспільстві.

Ключові слова: самосвідомість, формування ідентичності, самоопределення, професійна середовище.

Summary. The article deals with the problems of the study of personal identity of students, psychological changes in the processes of development of the individual in a transformational change in society. **Keywords:** identity, identity formation, self-determination, professional environment

УДК 159.923.2

Д.Т. ГОШОВСЬКА

МОРАЛЬНА САМООЦІНКА ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ САМОУСВІДОМЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті розкрито психологічні особливості моральної самооцінки як складного і важливого компонента самоусвідомлення людини. Висвітлено сутність моральної самооцінки як оцінювання особистістю своїх духовних можливостей, якостей і місця серед морально-аксіологічних поглядів і норм певного суспільства. У статті йдеться і про психологічну структуру самоакцептації як базового утворення особистісного морального самоприйняття. Розкрито сутнісні компоненти і специфіку самоакцептивної атрибуції особистості на підлітковому етапі онтогенезу. Самоакцептація як загальне позитивне настановлення на себе визначається як найважливіший особистісно-мотиваційний аспект самосвідомості. Загалом, у статті розкрито психологічні особливості формування самоакцептації та моральної самооцінки сучасних підлітків. Відзначено залежність системи морального самооцінювання підлітків від низки соціально-психологічних детермінант та її важливу роль в особистісній самореалізації.

Ключові слова: особистість, підлітки, самосвідомість, самооцінка, самоусвідомлення, самоприйняття, моральна самооцінка, самоакцептація, самоакцептивна атрибуція, ревіталізація.

Постановка проблеми. У контексті складних і мінливих реалій нашого трансформаційного сьогодення феномен морального самоосмислення особистості набуває окремого гуманістично-екзистенційного значення. Особливо актуально це тоді, коли йдеться про опірність, адаптивність, самоствердження, зрештою навіть виживання людей, які, перебуваючи на вкрай складному і кризовому відтинку власного соціо- й онтогенезу, переживають негативний вплив різноманітних деструктивних чинників, зокрема аморального характеру. Не втратити основні константи власної моральності, не розчинити вульгарною дешевизною своєю високу когнітивно-моральну картину світу, зафіксовану в образі Я (жаданому, ідеальному), не змарнувати накопичений духовний потенціал власної Я-концепції постають основними завданнями і пріоритетами пересічної людини нашого «перехідного» часу.

Кризи й дихотомії сучасного соціально-економічного стану все ж неспроможні зламати процеси розкріпачення особистості, ріст індивідуальної та етнічної самосвідомості, процесів духовної, моральної, релігійної ідентифікації, адже вони базуються на системі загальнолюдських істин і цінностей, які є, по суті, квінтесенцією кожної культури. Серед нагальних проблем (активна глобалізація й загрожена екологія, співіснування різних ментальностей і культур, швидкі темпи і перепади соціально-економічних і культурно-політичних змін тощо), роз'ятрена численними особистісними і соціальними проблемами людина переживає амбівалентність, схильна до зміни моральних стандартів та нагально потребує ревіталізації як морально-психічного оздоровлення власної сутності.

Метою нашого дослідження є встановлення психологічних конструктів і визначення особливостей моральної самооцінки людини як ключового компонента її духовної ревіталізації.

Виклад основного матеріалу. Серед різноманітних модифікацій самооцінки окремим феноменом для теоретико-емпіричного вивчення постає моральна самооцінка як своєрідне мірило особистісного засвоєння, осмислення і використання концентрованої в моральних нормах системи загальнолюдських та особистісних цінностей. Як відзначає М. Савчин, моральна самооцінка є свідченням особистісної зрілості, адже, мораль є однією з визначальних нормативних і регулятивних форм суспільної свідомості, яка, впливаючи на соціальні відносини людини за допомогою принципів, правил, законів, кодексів, приписів тощо, задіює потужний потенціал особистісного самоосмислення і саморозвитку [5]. На наш погляд, моральна самооцінка – це оцінювання особистістю своїх духовних можливостей, якостей і місця серед морально-аксіологічних поглядів і норм певного суспільства, певної ментально-історичної спільноти людей [1; 2; 3]. Вона є усвідомленням моральних аспектів власної ідентичності незалежно від мінливих умов середовища, проявом самосвідомості індивіда. Водночас рівень моральної поведінки як результат певної моральної самооцінки є підтвердженням цивілізаційно-культурологічного потенціалу людини, особливо ж на найважливіших етапах її соціогенезу (підлітковість, рання юність тощо). Адекватна моральна самооцінка як поліфундаментальне об'єктивне ставлення людини до самої себе крізь призму духовно-моральних канонів і норм є одним з найважливіших індикаторів її морального розвитку, критерієм істинної життєвої позиції, яка може призвести до внутрішньої гармонії та вдосконалення, а отже, до гармонізації взаємин на рівні мікро- і макросоціуму.

У залежності від того, що підлягає оцінюванню – окремі аспекти особистості, конкретні характерологічні властивості, що проявляються лише в деяких особливих видах діяльності, або особистість у цілому, вичленовуються і два види самооцінки. Насамперед виділяється часткова, яка належить до різних видів пізнання властивостей особистості, а також глобальна, яка тлумачиться як загальна недиференційована самооцінка. Моральна самооцінка належить до обох видів, оскільки їй притаманне флюктуативне видозмінювання від часткових, парціальних етапів творення до загальних станів як компонентів цілісної системи морального самооцінювання в контексті функціонування самосвідомості.

Аналіз досліджень моральних аспектів самосвідомості засвідчує, що їхнє вивчення часто зводиться до виявлення й аналізу продуктів або результатів поведінки людини, які представлені у таких конструктах, як „самооцінка”, „самоакцептація”, „образ Я”, „Я-концепція” та враховують аксіологію моралі (гармонія-дисгармонія, моральність-аморальність, адекватність-неадекватність, цілісність-амбівалентність тощо) [1; 2; 3; 5; 6]. Звичайно, ці поняття не утворюють синоніміїний ряд, а відображають різноаспектність людського „Я”, тому, якщо „образ Я” та „Я-концепція” значною мірою є потужними і складними інтегративними утвореннями, то „самооцінка” й „самоакцептація” є насамперед єдністю когнітивних і афективних процесів самосвідомості. Розглядаючи моральну самооцінку в контексті саморозуміння як важливого структурного блоку самосвідомості, ми виходили з позицій, що якраз власне такий термін, як „розуміння” є тим психологічним явищем і категорією, яке створює, а, можливо, і здійснює реальний зв’язок між продуктами свідомості/самосвідомості, повсякденною дійсністю та моральними канонами певної цивілізаційної спільноти, яких дотримується чи не дотримується особистість. Безперечно, якщо цей зв’язок розбалансований і неузгоджений, а між моральними нормами самоусвідомлення і реальною дійсністю виникають суперечності, то фактично актуалізується ситуація нерозуміння, яка стимулюватиме діяльність особистості, спрямовану на розуміння й оцінювання себе у дуже специфічних моральних вимірах, які іноді межують або і є аморальними для загалу.

У ракурсі моральності поведінка особистості співвідноситься з її уявленнями про саму себе і з тим, якою вона повинна бути (Я-реальне, Я-жадане і Я-ідеальне), тому досить часто вона, зокрема на підлітковому етапі онтогенезу, може піддаватися бажанню презентувати кращі (якісніші, моральніші, поцінованіші) моделі власного Я, а отже й формує неадекватну (здебільшого завищену) моральну самооцінку як елемент системи власного психозахисту і самоствердження. Тому вивчення властивостей і особливостей моральної самооцінки у контексті розуміння/саморозуміння має не тільки теоретичний, але і практичний інтерес у зв’язку з формуванням особистості підлітка та його біосоціальним дозріванням. Аналітичний підхід до проблеми вивчення морального саморозуміння дає підстави вести мову про його рівневий характер. Якщо перший рівень включає емоційне узгодження на основі наявних знань про власну мораль, то другий рівень характеризується когнітивним узгодженням, за якого досить часто немає вираженого емоційного ставлення до себе, як до істоти високоморальної, а третій рівень характеризується когнітивними й емоційними узгодженнями результатів і продуктів морального самоусвідомлення (самооцінювання) та реальною морально-нормативною дійсністю мікро- і макросоціуму. Вважаємо, що структуру морального саморозуміння можна традиційно презентувати як єдність потребово-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного компонентів. Звичайно, виходячи з досліджуваної нами тематики, всі вони розглядаються крізь призму аксіології як оцінювання та самооцінювання підлітками певних моральних вартостей.

У процесі психолого-педагогічної роботи потрібно відводити особливе місце психотехнічному виробленню вмінь і навичок „погляду на себе”, тобто морально-ціннісному саморозумінню, оскільки зміни моральних оцінок, самооцінок можуть призводити до екзистенційних самовизначень підлітків як у рамках моральності, так і в ключі асоціального морально-практичного досвіду. Адже культивування адекватного й повномірною морального самооцінювання (саморозуміння) актуалізує в підлітків рефлексію особистісних культурно-цивілізаційних норм і функцій щодо конкретних вимог життєдіяльності. Моральне саморозуміння повинно вписуватися в загальну схему ціннісних орієнтацій підлітка, пов’язаних з усвідомленням та розумінням рівня моральності своєї діяльності, а також вироблення на підставі цього адекватної моральної самооцінки. Імплицитна структура морального саморозуміння й самооцінювання набуває істотних змін у зв’язку з перебуванням особистості на підлітковому етапі онтогенезу, тобто весь спектр підліткових проблем (блокована реалізація почуття дорослості, особистісні комплекси й пубертатні кризи, перепади якісної комунікації тощо) суттєво впливають на процес творення й демонстрації показників моральної самооцінки. В афективно-оцінному самоставленні розрізняють оцінку особистістю своїх теперішніх можливостей (актуальна самооцінка), вчорашніх (ретроспективна самооцінка) і майбутніх досягнень (потенційна або ідеальна самооцінка), а також оцінку того, що думають про неї інші (самооцінка рефлексії). На думку А. Маркової, якщо актуальна оцінка вище ретроспективної, а ідеальна вище актуальної, то це засвідчує зростання самосвідомості [4]. У сучасних підлітків зауважуємо хронотопне зміщення й коливання системи морального самооцінювання, що зумовлено насамперед складністю перехідного періоду та несформованістю основних складових психоструктури самосвідомості. Моральній самооцінці підлітків часто притаманні амбівалентні ознаки, які засвідчують перепади в загальному модусі самосвідомості. Поряд з явними ознаками існують латентні особливості, що дуже чутливі до зміни домінуючих психологічних станів і моральних норм як наслідків зміни соціально-психологічних детермінант, у першу чергу – рівня моральності ставлень довоколишніх людей (батьків, однолітків, учителів та ін.), а також сугестивного впливу засобів масової інформації, насамперед телебачення та Інтернету. Внутрішній розвиток морального самооцінювання перебігає як неперервний перепад локусів

контролю, що напряму впливає на розвиток моральності і самосвідомості особистості, ускладнює тактики й стратегії життя, захирашує картину світу.

Нами емпірично констатовано цікавий факт: у соціально статусніших і успішніших хлопчиків-підлітків спостерігається тенденція до завищеної загальної самооцінки, у них високий рівень самоповаги, вони переповнені впевненості в своїх силах, оптимістично прогнозують майбутнє, прагнуть постійно підвищувати рівень цілей і вимог до себе, однак у плані морального самооцінювання за зовнішньої стабільності у них значно більша схильність до поляризації та перепадів у творенні моральних самооцінок. Тобто у кризовій ситуації екстремального морального вибору висока загальна самооцінка як результат, здавалось би, адекватного саморозуміння у більшості досліджуваних цієї підгрупи (69%), на жаль, не залишається стабільною, а піднімається до егоїстично завищеного рівня (53%) або різко спадає до пасивно оборонного, психозахисного, хворобливо заниженого рівня (31%). Водночас лише 16% досліджуваних зберегли стабільність адекватної моральної самооцінки. Це потребує врахування обов'язковості поглибленого статевго-гендерного підходу в інтерпретації результатів морального самооцінювання підлітків, зокрема якісної суті і специфіки стереотипів фемінінності-маскулінності [1; 2; 3]. Вважаємо, що в ракурсі морального самооцінювання головним новоутворенням підлітків як специфічної соціально-вікової групи молодих людей є загальне розуміння просоціальності моральних норм й ухвалення певної власної траєкторії морального розвитку, яка однак відзначається деяким хаотизмом і невпорядкованістю та потребує виважених психоконсультаційних і психокорекційних впливів.

Висновки. Моральна самооцінка істотно впливає на ефективність духовної та матеріальної діяльності людини та на загальний культурологічний статус і становлення особистості на всіх етапах розвитку. У ревіталізаційному ракурсі важливими психологічними категоріями постають моральна самооцінка і самоприйняття (самоакцептація), що є надзвичайно важливими факторами сприятливого особистісного розвитку і соціально-духовного становлення особистості. Водночас вони виступають обґрунтованим, системотворчим стрижнем формування позитивної та високоморальної Я-концепції людини, своєрідним фундаментом для усталення соціально-перцептивного світобачення, конструктом громадянської ідентифікації та морального самооцінювання. Позитивне, утвердуюче прийняття себе дозволяє значно розширити репертуар просоціальних моделей поведінки, підвищити варіантність поведінкових вчинків, спрямованих на забезпечення загальноособистісного розвитку. Водночас наближення одне до одного Я-реального і Я-ідеального, супроводжуючись підвищенням рівня моральної самооцінки і самосприймання, оптимізує перспективу сприятливої оцінки свого Я-глобального, тобто активний розвиток самоакцептації, становлення і вдосконалення власної моральності. Крізь призму генетичної психології (за С. Максименком) ревіталізація як повернення до впевнених і життєтворчих просоціальних інтенцій, високодуховних і шляхетних моделей поведінки повинна відбуватися насамперед через додання нужди й прагнення до саморуху. Загалом, ми стоїмо на позиціях, згідно з якими менталізація освіти, дбайливе плекання національного менталітету всіма можливими способами і засобами дозволить виростити здорові покоління з багатим і повноцінним фізичним і духовним простором. Якраз у цьому сконцентровані основні концептуально-семантичні вузли сучасних розвивальних соціально-перцептивних технологій, залучення яких у реальну повсякденну педагогічну практику сучасної української школи посприє успішній автентично-оригінальній інтеграції в загальнокультурний європейський контекст.

Список використаних джерел:

1. Гошовська Д. Вплив моральної самооцінки сучасних підлітків на успішність їхньої соціалізації / Д. Гошовська // Збірник матеріалів 3 Міжнародної науково-практичної конференції „Молодіжна політика: проблеми та перспективи” 10-11 березня 2006 р., м. Дрогобич.- Дрогобич-Львів: Вимір, 2006. – С.110-113.
2. Гошовська Д. Проблеми моральної ідентифікації сучасних підлітків у контексті генетичної психології / Д. Гошовська // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип.. 29. - С.32-37.
3. Гошовська Д. Психологічні особливості креативного індивідуального стилю діяльності й адекватної моральної самооцінки студента-спортсмена // Збірка статей професорсько-викладацького складу кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2011. – С.121-130.
4. Маркова А.К. Психологические критерии эффективности учебного процесса // Вопросы психологии.- 1977. - № 4. - С.40-51.
5. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плай” Прикарпатського ун-ту, 2001. – 203 с.
6. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис : монографія / під ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 368 с.

Резюме. В статтє раскрыты психологические особенности моральной самооценки как сложного и важного компонента самоосознания человека. Отражена сущность моральной самооценки как оценивания личностью своих духовных возможностей, качеств и места среди морально-аксиологических норм и взглядов определенного общества. В статтє идет речь и о психологической структуре самоакцепции как базового образования личностного морального самопринятия. Раскрыты сущностные компоненты и специфика

самоакцептивної атрибуції личности на подростковом этапе онтогенеза. Самоакцепция как общая позитивная установка на себя определяется как важнейший личностно-мотивационный аспект самосознания. В общем, в статье раскрыты психологические особенности формирования самоакцептации и моральной самооценки современных подростков. Отмечена зависимость системы морального самооценивания подростков от ряда социально-психологических детерминант и ее важную роль в личностной самореализации.

Ключевые слова: личность, подростки, самосознание, самооценка, самоосознание, самопринятие, моральная самооценка, ревитализация.

Summary. In the article the psychological features of moral self-appraisal are exposed as difficult and important to the component realization of itself of man. Essence of moral self-appraisal is reflected as an evaluation of the spiritual possibilities, internalss and place, personality among the looks of moral axiology and norms of certain society. Speech goes in the article about the psychological structure of acceptance as base formation of personality acceptance. Essence components and specific of self acceptance attribution of personality are exposed on the juvenile stage of ontogenesis. Acceptance as a general positive setting on itself is determined as a major personality motivational aspect of consciousness. The psychological features of forming of acceptance and moral self-appraisal of modern teenagers are exposed in the article. Dependence of the system of moral evaluation of teenagers is marked on a row socially psychological determinant and it important role in personality self-realization.

Keywords: personality, teenagers, self-appraisal, realization of itself, self acceptance, moral self-appraisal, self acceptance, acceptance, self acceptance attribution, revitalisation.

УДК 159.9:[378.02:005.336.2]

О.О.ДЕМЧУК, О.І.АРТЕМОВА

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Резюме. У статті уточнено сутність поняття «структурні компоненти» креативної компетентності майбутніх психологів. Здійснено системне вивчення феномена креативної компетентності. Визначено і описано його структуру.

Ключові слова: креативність, компетентність, майбутні психологи, професійна підготовка, самоактуалізація.

Постановка проблеми. Вирішальним чинником суспільно-економічного розвитку, безумовно, є сама людина, а тому модернізація сучасної освіти повинна вбачати високу мету своєї діяльності - креативну особистість з розвиненим мисленням, якій властиві критичність, оригінальність, швидкість, гнучкість, асоціативність, здатність до фантазії і інтуїтивності. Проблема креативності в широкому значенні в психології не є новою. Вона зумовлена багатоаспектністю та дослідженнями суміжними науками. Проблема розвитку креативності особистості розглянута українськими вченими (В. Клименко, Є. Лузік, О. Потєбня, В. Роменець, Л. Шелестова), російськими (Д. Богоявленська В. Дружинін, О. Лук, С. Максимова, О. Матюшкін, О. Мороз, Є. Ніколаєва, Я. Пономарьов) та зарубіжними (Г. Алдер, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, К. Поппер, К. Роджерс, П. Торренс), педагогами та психологами.

Метою статті є теоретично обґрунтувати феноменологію креативної компетентності майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі часто використовуються і вже стали звичайними терміни «компетенція», «компетентність». Їх широке застосування цілком виправдано, особливо у зв'язку з необхідністю модернізації змісту освіти.

До теперішнього часу в європейському освітньому співтоваристві немає єдиного чіткого і однозначного тлумачення поняття «компетентність» стосовно його використання для опису бажаного образу (професійно-кваліфікованої моделі) випускника того чи іншого рівня освіти.

Із позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань і акцентує увагу на здатності використовувати отримані знання.

Компетентність – це те, чого досяг конкретний фахівець, вона характеризує міру освоєння компетенції і визначається здатністю вирішувати запропоновані «місцем» завдання.

У перекладі з латинської (competentia) означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє пізнанням і досвідом, отже, компетентна в певній галузі людина володіє відповідними знаннями та здібностями, що дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь та ефективно діяти в ній. У той же час професійною компетентністю називають індивідуально-психологічне утворення, що включає досвід, знання, психологічну готовність. Під компетентністю частіше розуміється інтегральна якість особистості, що виявляється в загальній здатності і готовності її діяльності, заснованої на знаннях і досвіді, які надбані в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності [9]. Таким чином, поняття компетенцій, компетентностей значно ширше понять знання, вміння, навички, що становлять основу його професійної діяльності і влучно поєднується з таким поняттям як креативність (creative), що є для майбутнього психолога важливою, індивідуальною та професійною якістю.